

Det nye arbejdsliv

Working Paper 1:

Fra ideelle studerende til ideelle medarbejdere

- En ny diskurs i uddannelsessystemet

By Jakob Williams Ørberg

Danmarks Pædagogiske Universitetsskole
Aarhus Universitet

Maj 2008

Working Paper serie

Det nye arbejdsliv

Redaktør: Kirsten Marie Bovbjerg

Denne 'working paper' serie er udarbejdet i forbindelse med forskningsprojektet "Stress, nye ledelsesformer og intervention – grænseløst arbejde i offentlige organisationer", finansieret af Arbejds miljøforskningsfonden i perioden 2007-2009 under forskningsprogrammet EPOKE (Higher Education, Policy and Organisation in the Knowledge Economy) og forskningsprogram om Profession og Ledelse på Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet. Til projektet er tilknyttet en ph.d.-studerende finansieret af Hvidovre Hospital. Forskerteamet indgår i netværket 'Det nye arbejdsliv' med forskere fra Det Nationale Forskningscenter for Arbejds miljø (NFA). Serien vil bestå af de arbejds papirer som forskerteamet udarbejder undervejs i projektets løbetid.

"Stress, nye ledelsesformer og intervention – grænseløst arbejde i offentlige organisationer" fokuserer på organisationer i den offentlige sektor, hvor måden man anskuer arbejdet på ændres dybtgående i disse år. Projektet anvender kvalitative metoder til at undersøge ansattes opfattelse af grænseløse og flydende former for arbejde indenfor rammerne af New Public Management (NPM). En del af projektet arbejder med, hvilke forestillinger og implicitte antagelser, der ligger i de forskellige former for intervention: politisk- og organisatorisk intervention eller individuel stresshåndtering og rehabilitering. Hvilke forestillinger gør politikere, konsulenter og behandlere sig om den sammenhæng som de intervenserer i? En anden del af projektet undersøger, hvordan forestillinger om arbejde og interventionsteknikker fungerer i konkrete organisatoriske sammenhænge. Hvordan manøvrerer medarbejdere individuelt og kollektivt i forhold til arbejdsmiljø?

Projektets formål er at se på stress i en sociale og kulturel sammenhæng, der kan danne grundlag for en kritisk vurdering af konkrete interventioner. Herunder studeres sociale og kulturelle konsekvenser af de nye styreformere, der på den ene side kan have en omsorgsintention og på den anden side indeholder mere håndfaste økonomiske intentioner om f.eks. større produktivitet. Projektet afdækker, hvordan disse teknikker virker i organisatoriske sammenhænge, og på den baggrund kan forskningsprojektet generere viden om de sociale forudsætninger, der skal være til stede for, at organisationer fungerer godt med et godt arbejdsmiljø.

Forskergruppen består af professor Susan Wright, projektleder, lektor Kirsten Marie Bovbjerg, projektkoordinator, lektor John Krejsler, adjunkt Jakob Krause-Jensen, lektor Lejf Moos, forskningsassistent Jakob Williams Ørberg, ph.d.-studerende Grete Broholt alle fra Danmarks Pædagogiske Universitetsskole ved Aarhus Universitet.

Yderligere information om projektet kan findes på <http://www.dpu.dk/projekt/stress> eller kontakt professor Susan Wright på suwr@dpu.dk eller lektor Kirsten Marie Bovbjerg på kibo@dpu.dk

Fra ideelle studerende til ideelle medarbejdere - En ny diskurs i uddannelsessystemet

JAKOB WILLIAMS ØRBERG

Danmarks Pædagogiske Universitetsskole

Tel.: + 45 8888 9132

Email: jwo@dpu.dk

Copyright: Jakob Williams Ørberg

Indhold

Introduktion.....	1
Drømmen om det frie uddannelsesmarked:.....	4
Fra faglighed til kompetence: uddannelse som investering.....	6
Den fleksible virksomhed.....	9
Kompetence, refleksivitet og fleksibilitet	12
Globalisering og livslang læring: den forsvindende grænse mellem læring og arbejdsliv.....	13
Livslang opkvalificering i den fleksible økonomi.....	16
Det rationelle uddannelsesmarked og den ansættelsesduelige borger .	17
Just-in-time-learning	18
Den genstridige virkelighed: forhindringer i markedets flow	20
Fra kvalifikationer til netværk	21
Konklusion	23
Litteratur.....	26

Introduktion

Sammensmeltningen af professionelle og private identiteter, og optimeringen af samspillet af fritidsliv og arbejdsliv, som i øjeblikket diskuteres i forbindelse med stress, ses tydeligt afspejlet i udviklinger på uddannelsesområdet i de sidste to årtier. På den ene side en stadig større del af uddannelsernes indhold således blevet målrettet væk fra personlige dannelsesprojekter i retning af udvikling af konkrete kompetencer til brug i arbejdslivet, og på den anden side tolkes en stadig større del af både arbejdsliv og fritidsliv ind i uddannelses- og opkvalificeringsforløb. Uddannelserne er i gennem de sidste næsten 20 år gentænkt og reformeret for bedre at opfylde arbejdsmarkedets og økonomiens behov, og samtidig er den lærende hele person, formet af uddannelsessystemet blevet en af de mest centrale figurer både samfundsborgeren og medarbejderen tænkes igennem.

I Undervisningsministeriets udgivelse fra 2007 om livslang læring (Undervisningsministeriet 2007) hedder det, at ”en velkvalificeret arbejdsstyrke er afgørende for at sikre konkurrenceevne og velfærd. Derfor skal arbejdsstyrkens kompetencer øges på alle niveauer. Flere skal have en kompetencegivende uddannelse, og flere skal hurtigere igennem uddannelsessystemet og ud på arbejdsmarkedet.” (ibid.: 5) Velfærden og dens forestillede tvilling, konkurrenceevnen, er altså i centrum for bestræbelserne i det danske uddannelsessystem, og den hastighed og det omfang hvormed uddannelsessystemet kan levere nye og klargjorte kræfter til arbejdsstyrken er det alen anstrengelsernes succes skal måles med. Undervisningsministeriets udgivelse omhandler alle dele af uddannelsessystemet fra folkeskoler over de højere uddannelsesinstitutioner og sågar endda læring på folkehøjskolerne. Alle betragtes de som bidragende til at skabe den arbejdsstyrke, der skal drive sikringen af ”konkurrenceevne og velfærd,” og alle er de i disse år underlagt initiativer af forskellig art, der skal hjælpe dem på vej. Undervisningsministeriets udgivelse kan ses som foreløbige sammenskrivning af de mængder af initiativer og rapporter, der igennem de seneste tyve år er udviklet for at

omstille uddannelsessystemet til det, nogen kalder den post-industrielle virkelighed, og det meste af rapportens argumentation kan genfindes i tidligere udspil fra vekslende regeringer i hvert fald tilbage til 1991. Siden da har forestillingen om en radikal omstilling af den kontekst de danske virksomheder skulle gøre sig gældende i og en deraf følgende udvikling i det disse virksomheder har behøvet fra uddannelsessystemets side været et centralt tema i uddannelsespolitikken. Dette tema er blevet sammentænkt med andre initiativer så som ideen om ”universal uddannelse,” det frie uddannelsesvalg og en mere fleksibel opbygning af både hele uddannelsessystemet og dets enkelte dele. På universitetsområdet er det blevet tænkt sammen med en generel institutionel reform og det kan genfindes som et element i opbruddet af de faglige strukturer og i hele nypositioneringen af universiteterne i forhold til det samfund, de befinder sig i.

Forestillingen om en radikal forandring af det arbejdsmarked og det samfund som studerende bevæger sig ud i, når de afslutter deres uddannelse, præger således selve udformningen af uddannelsessystemets institutioner. Dette working paper søger at beskrive, hvordan temaet om virksomhedernes nye virkelighed og behov bliver udfoldet i rapporter og politikker knyttet særligt til universitetsuddannelse, og hvordan universiteternes uddannelser og den måde de studerende tænkes på, spejler vores forestillinger om dagens og fremtidens arbejdsmarked. Håbet er, at en sådan beskrivelse kan danne baggrund for eller supplere og perspektivere både studiet af såvel offentlige som private organisationers strukturering af arbejdslivet, studiet af forestillinger og praksisser knyttet til ”medarbejderen” som figur og endelig studiet af den transformation, som universitetssystemet både i Danmark og internationalt gennemgår for tiden. Det er mit håb, at paperet vil blive opfattet som adresserende generelle udviklinger indenfor uddannelse og arbejdsliv, selvom jeg konkret har søgt at holde mig til beskrivelsen af disse udviklinger i forhold til universiteternes uddannelser.

Fra begyndelsen af 1990'erne blev universiteterne underlagt både reformer og et pres via produktionen af rapporter og redegørelser. Meningen var at universiteterne skulle gøre mere for at imødekomme både studerende og fremtidige arbejdsgiveres forventninger både til uddannelsernes opbygning og indhold og til universiteternes relation til især private virksomheder. Dette pres blev begrundet i forskellige, men ikke uens, fremstillinger af arbejdsmarkedets natur og ændringer i virksomhedernes kontekst. Udviklingen i løbet af 1990'erne gik mod et klart fokus på ansættelsesduelighed (eng. "employability") for universiteternes kandidater og en styrkelse af universiteternes forpligtelse til at servicere private aktører på arbejdsmarkedet. Samtidig trådte andre ideer om uddannelse end den om uddannelse som arbejdsforberedelse i baggrunden. Denne udvikling foregik samtidig med et øget fokus på smidiggørelse af uddannelsessystemet. Gennem 1990'erne og videre ind i det nye årtusinde fokuseredes der således på at gøre overgangene i mellem uddannelsestrin og uddannelsesinstitutioner lettere, ligesom de enkelte uddannelser også skulle gøres mere fleksible. Det blev et mål at studerende på den ene side i højere grad skulle kunne kombinere uddannelseselementer til skræddersyede uddannelser og på den anden side skulle kunne orientere sig forud for studievalget om målet med og det forventede udbytte af forskellige studieforløb.

Gennem en læsning af en række rapporter fra primært Undervisningsministeriet, Finansministeriet og Regeringen, søger dette Working Paper at belyse, hvorledes en række forestillingen om de højere uddannelsers mission og opbygning og den kontekst de befinder sig i er kommet i spil i en omorganisering af formålet med højere uddannelse i Danmark. Der fokuseres særligt på hvorledes introduktionen af ansættelsesduelighed som et personligt anliggende, forsøget på at smidiggøre overgangen mellem uddannelse og arbejde, konstruktionen af det transparente uddannelsesmarked og eksistensen af den studerendes rationelle uddannelsesvalg spiller sammen i en tilgang til højere uddannelse, der har som hovedformål at sikre det danske erhvervslivs konkurrenceevne, og som samtidig sætter andre tilgange til uddannelsernes formål, så som faglig reproduktion, erkendelse og skabelsen af aktivt

demokratisk medborgerskab i baggrunden. Working paperet vil således bl.a. fokusere på fremkomsten af uddannelse som privat investeringen, forrykkelsen af relevanskriterierne for universitetsuddannelse fra at være et institutionsinternt fagligt problem til at være et udefra defineret erhvervsorienteret perspektiv, og endeligt fremvæksten af direkte relationer fra erhvervslivet til undervisningstilrettelæggelsen, hvilket i sidste ende peger mod en opløsning af grænsen mellem universitetet og det omgivende samfund. Med udgangspunkt i undervisningsminister Bertel Haarders (V) vision fra 1991 om det åbne marked for uddannelse viser læsningen, hvorledes denne markedstænkning bliver op igennem 1990erne bliver koblet til et nyt fokus på det samfundsmæssige udbytte af uddannelserne og videre til en vision om tæt koordination af behovet hos de virksomheder, der tænkes at skabe grundlaget for dansk velstand og de institutioner, der leverer den arbejds- og tankekraft som deres fundament.

Drømmen om det frie uddannelsesmarked

I 1991, med EU's indre marked under oprettelse og fornyet fokus på internationaliseringen af økonomien efter murens fald, kom Bertel Haarders administration med udspillet "Et friere og mere åbent marked for de videregående uddannelser og forskningen. Redegørelse til Folketinget." (Haarder 1991) Udspillet skulle aktivere universiteterne i sikringen af den danske konkurrenceevne. Udgangspunktet var en markant vækst i antallet af studerende på de højere uddannelser. Ifølge redegørelsen var sigtet med en uddannelse på et universitet derfor ikke længere, som det udtryktes, nødvendigvis en stilling i "embedsstaten." Uddannelserne skulle nu rettes mod "alle sektorer," hvorefter universiteterne skulle påtage sig nye opgaver og være mere udadvendte. De skulle i højere grad forstå sig selv som servicerende det generelle arbejdsmarked og i særdeleshed den "udlandskonkurrerende sektor." Uddannelse var ifølge betænkningen central i sikringen af konkurrenceevnen, velstanden, og endda miljøet. Det var derfor universiteternes opgave at påtage sig dette fornyede ansvar for at sikre højtuddannet

arbejdskraft til især den eksporterende og såkaldt konkurrenceudsatte industri, ligesom universiteterne måtte fokusere mere på at efteruddanne og opdatere den eksisterende arbejdskraft. Ifølge betænkningen kom den samfundsmæssige udgift til de højere uddannelser ikke i tilstrækkelig grad de udlandskonkurrerende erhverv til gode, og universiteternes praksis i forhold til meritoverførsel og alternative kombinationer af uddannelseselementer var for rigid i forhold til den moderne studerendes krav. Til imødekommelse af disse forhold, og for ved hjælp af konkurrence at sikre kvaliteten i uddannelsessystemet, skulle det såkaldte ”uddannelsesnetværk” indføres. Det skulle ved hjælp af flere ”af- og påstigningstrin” gøres muligt at vælge dårlig kvalitet fra, men også at kombinere uddannelser på nye måder (Ibid.).

Studentens valg i uddannelsessystemet fik altså med udspillet en central placering, og den efterfølgende indførsel af taxametersystemet i 1994 er den økonomistyringsmæssige udmøntning af denne udvikling. Budgetteringen af udgifter til universitetsuddannelserne blev hermed afhængig af de studerendes vilje til at benytte dem. I udspillet begrundedes dette især med de studerendes mulighed for at sive mellem uddannelser og dermed øge konkurrencen mellem dem (ibid.). En forudsætning for dette som prægede den bagvedliggende tankegang om det frie valg, og som senere hen skulle vise sig vigtig, var ideen om det gennemskuelige marked. I redegørelsen understregedes det, at indgangsniveauerne såvel som udgangsniveauer skulle tydeliggøres for alle uddannelser, hvilket skulle styrke de studerendes mulighed for at vælge mellem forskellige studier og studieelementer. Det understregedes ydermere at undervisning skulle organiseres, således at man kunne rekvirere den fra det sted, hvor den var ”billigst og bedst.” (ibid.) De studerende tænkes altså, at ville vælge de uddannelsesforløb, der kunne bringe dem fra et niveau til et andet bedst muligt. En ikke fuldt ekspliciteret ændring af synet på højere uddannelse lå latent i denne argumentation, det var ideen om den investerende studerende, der brugte sin tid til at uddanne sig, for til gengæld at få et bestemt løft i sine kompetencer som kunne konverteres til en ansættelse efter uddannelsesforløbet. Denne figur har vist sig central i uddannelsespolitikken lige siden.

Redegørelsen kom forud for Universitetsloven af 1993 og må ses i sammenhæng med denne lovs fokus på den aktive ledelse på universitetslovsinstitutionerne, men den blev også startskuddet på en proces, hvor arbejdet med tilrettelæggelsen af de højere uddannelser blev drejet i retning af en lydhørhed overfor erhvervslivets ønsker og behov på området. Samtidig søgte den at gøre uddannelse til et forløb, der i højere grad kunne defineres og sammensættes af den enkelte studerende og, med et fornyet fokus på efteruddannelse, også fortsættes senere i livet. Universiteternes ret til at definere relevansen af deres uddannelser og sammensætningen af de enkelte uddannelsesforløb blev til gengæld udfordret med udspillet. Den nye socialdemokratiske ledede regering, der tiltrådte 1992/1993 førte denne udfordring videre.

Fra faglighed til kompetence: uddannelse som investering

Undervisningsministeriets ”Universiteter i Vækst” (Undervisningsministeriet 1994) videreførte argumentationen fra 1991-redegørelsen ved at slå fast, at de åbne grænser og den øgede internationale konkurrence satte nye krav til uddannelserne. Det faglige skulle, ifølge oplægget, naturligvis stadig være i orden, men det var ikke længere nok. Gårsdagens kvalifikationer er forældede i morgen, hed det. Det var derfor nødvendigt, at der blev oprustet på efteruddannelsesfronten, men også, at universiteterne fokuserede på at bibringe de studerende nogle anderledes kvalifikationer. Der skulle fokuseres mere på ”kreativitet, samarbejde og fleksibilitet”. Samfundets kvalifikationsbehov ændredes hele tiden, var argumentet, og fleksible uddannelser og efteruddannelser, var det der skulle sikre at universiteternes studerende fulgte med.

Dette pres for at ændre opfattelsen af relevans i de højere uddannelser blev forstærket i en række rapporter og udspil i 1997. Den daværende regerings projekt, Danmark som Foregangsland, producerede således en rapport (Finansministeriet 1997) om omkostningerne i uddannelsessystemet, hvori det vurderedes, om resurserne kunne

anvendes bedre. Rapporten slog fast at formålet med uddannelse var tosidet i Danmark. På den ene side forberedte uddannelse den studerende til arbejdsmarkedet, og på den anden side var det en demokratisk ret, der sikrede muligheden for aktiv deltagelse i samfundslivet for den enkelte (ibid.). Rapporten fokuserede herefter på, hvorvidt omkostningerne stod mål med udbyttet i form af den senere beskæftigelse. Den øgede teknologiske udvikling og den stigende internationalisering havde ifølge rapporten bragt et stigende behov for investering i uddannelse med sig, men udviklingen havde også ændret målsætningerne for uddannelserne. For de videregående uddannelsers vedkommende var, hed det, især fem forhold vigtige. Uddannelserne skulle udbygge almene og faglige kvalifikationer, de skulle udbygge metodiske, analytiske evner og sikre den kritiske sans hos den studerende, de skulle styrke kommunikations og formidlingsevner, de skulle udbygge selvstændigheden og omstillingsparathed hos den enkelte, og endeligt skulle de gennemføres i samspil med erhvervslivet (ibid.). Fokuset på generelle kompetencer var med andre ord kommet i fokus i uddannelsespolitikken, ligesom de fagligt interne krav til uddannelserne og ideen om den aktive samfundsborger syntes at glide til side for kompetencer rettet mod den forestillede nye virkelighed på arbejdsmarkedet.

En redegørelse fra Undervisningsministeriet (1997c) i 1997 undersøgte netop det demokratiske elements betydning i uddannelsessystemet, og kom frem til, at det ikke var ekskluderet fra de målsætninger, der drev uddannelsessystemet. På den anden side fremførte rapporten, at det demokratiske element ikke var et problem, når det kom til de højere uddannelser, da de studerende forventedes at have opnået deres demokratiske dannelse gennem de lavere uddannelsesstrin. Elementer af uddannelsers relevans, der glider i baggrunden i løbet af 1990ernes omstilling til det kompetenceorienterede uddannelsessystem, er på denne måde ikke nødvendigvis fraværende. De blev blot forudsat uproblematisk og dermed uinteressante for politikudviklingen. Den samme mekanisme gør sig gældende, når ønsket om bredere kompetencer hos universiteternes kandidater ledsages med en bisætning om, at det faglige naturligvis skal være i orden.

Uddannelserne skulle ifølge rapporten forberede den studerende til et arbejdsliv med konstante forandringer og mere uddelegering (Finansministeriet 1997), og de studerende skulle gerne lidt hurtigere igennem systemet. Arbejdsstyrken skulle være større, og den offentlige gæld skulle ned, og de studerende skulle hjælpe til med dette, ved hurtigere at omdanne samfundets investering i dem til produktion i arbejdslivet. Rapportens fokus var således på den samfundsmæssige investering af tid og penge, som uddannelserne sås som et udtryk for. Højere uddannelseseffektivitet kunne måles i forhold til den effekt på konkurrenceevnen, det afstedkom, forstået som den innovations- eller produktivitetsgevinst det vurderedes at afstedkomme i virksomhederne.

Rapporten betragtede også uddannelse som en personlig investering af tid og tabt arbejdsfortjeneste. Det skulle også kunne betale sig for den enkelte, og den enkelte skulle have en mulighed for at vurdere dette, før valget om at påbegynde uddannelsen blev taget. Derfor var der brug for evalueringer, der kunne bringe både studerende og aftageres indflydelse i spil på universiteterne. Universiteterne skulle kunne levere den arbejdskraft som arbejdsgiverne havde brug for, og det skulle gøres ved en højere grad af synkronisering mellem arbejdsgiverbehov og universiteternes udbud. Fra arbejdsgiverside ønskede man ifølge rapporten både det høje faglige niveau, men også ”selvstændighed, kreativitet og fleksibilitet”. Universiteterne skulle levere dette gennem et fokus på kvalitet, hvilket omsat i handling betød klare faglige mål, fokus på evaluering, klar ansvarsfordeling på universiteterne, feedback fra ”aftagerne” i forhold til behov, mere feedback fra de studerende og endelig fokus på øget vejledning for at sikre de studerendes informerede uddannelsesvalg. De studerende skulle vide hvad hver uddannelse kunne forventes at lede til i form af kompetencer, og ikke mindst hvordan uddannelsen matchede deres evner og præferencer.

Den fleksible virksomhed

Uddannelse for (erhvervs)livet: Fremtidens studerende til fremtidens virksomhed

Ligeledes i 1997 kom kommissionsrapporten ”Erhvervsliv og uddannelsesinstitutioner

– En rapport om samspillet mellem erhvervslivet og de videregående

uddannelsesinstitutioner,” (Undervisningsministeriet 1997) der satte fokus på

erhvervslivets behov og forventninger i forhold til bl.a. universiteter. Rapportens

baggrund var et ønske om at sikre ”vidensopbygning” og ”kompetenceudvikling” og

styrke samfundets ”vidensressourcer” gennem samarbejdet universitet og erhvervsliv i

mellem. Den fremkom i sammenhæng med arbejdet omkring rapporten ”National

Kompetenceudvikling: Erhvervsudvikling gennem kvalifikationsudvikling,”

(Undervisningsministeriet 1997b) og bød på tre centrale anbefalinger på

uddannelsesområdet: en styrkelse af samarbejdet mellem universitet og erhvervsliv

om uddannelsesforløb, større mobilitet af personer mellem erhvervsliv og universiteter

og endelig fokus på efteruddannelse.

Rapporten baserede sig på en ide om, hvad den kaldte ”den fleksible virksomhed,”

som ifølge rapporten var fremtidens mest ”succesfulde”

virksomhedsorganiseringsform. Den fleksible virksomhed var i blevet undersøgt som

ny model for den succesfulde virksomhed i det såkaldte DISKO-projekt under Åke

Lundvall ved Aalborg Universitet og beskrives som en virksomhed, der konkurrerer

på viden, kompetencer og markedslydhørhed. Undersøgelser havde således vist at de

mest succesfulde virksomheder var uhierarkiske, organiserede omkring selvstyrende

grupper, med højt niveau af intern læring, fokus på strategisk medarbejderudvikling,

organiseret i netværk, i tæt kontakt med deres kunder, bygget op omkring tillid i stedet

for kontrol og med et højt niveau af delegering og samarbejde. Det blev anslået at 20

procent af de private virksomheder var af denne type, hvilket gav et enormt potentiale

for udvikling. Universiteternes rolle blev derfor både at levere uddannet arbejdskraft,

der passede til denne nye type organisering, men også at hjælpe til ved gennem

konsulentbistand og andet samarbejde at frembringe flere virksomheder af denne type.

De kandidater man efterspurgte i de nye virksomheder var ”fagligt dygtige, gode til at samarbejde og kommunikere, selvstændige og initiativrige,” og hvis denne efterspørgsel skulle honoreres krævede det ifølge rapporten at universiteterne skulle tilrettelægge både indhold og form i uddannelserne anderledes. Universiteterne måtte, som det hed, vende sig ud ad og rette sig mod erhvervslivet, og formidlingen til det, bl.a. gennem efteruddannelse, i stedet for som hidtil at være rettet indad mod forskningen og traditionel uddannelse.

Kandidaterne skulle godt nok stadig bibringe viden til virksomhederne, men andre kompetencer ansås nu som lige så vigtige. Rapporten beskrev således, hvordan medarbejderne i virksomhederne ikke længere kunne forvente en fast placering og specialiseret funktion i virksomhederne, men i stedet måtte forvente at blive del af et foranderligt dynamisk miljø. Denne dynamik sås som reflekterende en stigende global konkurrence fra Østeuropa, Asien og Sydamerika, der havde undermineret Danmarks mulighed for at konkurrere på prisen. Danmark måtte konkurrere på viden og kompetencer og virksomhederne måtte derfor organiseres så medarbejderne hurtigt kunne optage, bearbejde, udvikle og anvende viden. Der skulle være fokus på ”kernekompetencer” og partikulære konkurrencefordele i virksomhederne, og det gjorde igen virksomhederne afhængige af ny viden fra partnere blandt forskere, uddannelsesinstitutionerne og de tekniske institutter.

Rapportens udgangspunkt var, at de bedste virksomheder bliver dem, der betragter deres medarbejdere som deres nøgleresurse og som ser udvikling af medarbejderkompetencerne som forudsætning for virksomhedens konkurrenceevne. Læring blev fremstillet som en vigtig del af arbejdssituationen både gennem at sparre internt i virksomhederne og gennem kurser. Uddannelsesinstitutionerne skulle derfor ifølge rapporten til at spille en langt større rolle for virksomhederne både i form af efteruddannelse og ved at gøre sig til en ”tilgængelig vidensressource” for virksomhederne – videns- og udviklingscentre. Rapporten anbefalede derfor konkret

mere åben uddannelse, flere erhvervsforskere, flere centerordninger, forskerparker, aftagerrepræsentanter involveret i universitetsledelse, adjungerede professorer, studerende der laver projektopgaver i virksomhederne, ”iværksætterkuvøser” og samfinansierede stillinger. Med rapporten introduceres således i uddannelsespolitikken en vision om højere uddannelse, hvor grænserne mellem universiteterne og virksomhederne blev svært definerbar.

I rapporten ”National kompetenceudvikling” samledes disse synspunkter op, og den grundlæggende tematik fremgik klart af undervisningsminister Ole Vig Jensens forord (Undervisningsministeriet 1997b), der beskrev rådsarbejdet omkring de to rapporter som positivt og ærligt. Særligt vægtlægger han at virksomhedsrepræsentanterne ikke mente, ” at uddannelsessystemet bar hele skylden” og skulle komme med alle løsningerne. Sigende for den indforståede tone i arbejdet, har en korrekturlæser eller sekretær efterladt spørgsmålet, ”for hvad?”, i en parentes i teksten, og til glæde for senere læsere er det ikke fanget i korrekturen. At erhvervslivets problemer i den grad er universiteternes problemer, som det gennemgående tema i national kompetenceudviklingsrapporterne synes at være, er da heller ikke naturgivent, men at ministeren kan glædes ved, at erhvervslederen ikke udelukkende mener ”det” er universiteternes ”skyld,” siger meget om hvor fokuset lå i ministeriets universitetspolitik på tidspunktet.

Fokuset på erhvervslivets gevinst af uddannelsessystemet fortsættes og kædes sammen med ressourceforbruget på universiteterne i rapporten ”Kvalitet i uddannelsessystemet,” der i 1998 blev udgivet i fællesskab mellem Undervisningsministeriet og Finansministeriet. Igen er uddannelse beskrevet som en samfundsinvestering, efter det dog i begyndelsen fremhæves, at højere uddannelse også har andre effekter og ræsonnementer end den økonomiske gevinst for samfundet. Rapporten udvikler således henholdsvis et kvalitets og et effektivitets begreb, der kvalitet er sammenhængen mellem de omkostninger, der er forbundet med uddannelse både for den enkelte studerende og borgeren og uddannelsens effekt på både den

enkeltes og samfundets velfærd og velstand, og effektivitet ses som det lavest mulige ressourceforbrug i arbejdet på at opnå uddannelse til alle og kvalitet i uddannelsessystemet. I rapporten forsøgte man igennem fokuset på omkostninger, effektivitet og kvalitet at udfordre universiteternes måde at blive drevet på, og interessant nok spørges der for første gang i rapporten om muligheden af at forskernes kollektive ledelse af universitetsinstitutionerne ligger en dæmper på disses samarbejder med erhvervslivet. Problematikker omkring ledelse synes dog mere at omhandle universiteternes forskning end deres uddannelser.

Kompetence, refleksivitet og fleksibilitet

Undervisningsministeriets udgivelse ”Uddannelsesredegørelsen 1999” (1999) tager mange af ovennævnte behov op og kan på mange måder ses som en cementering af deres berettigelse. I kapitlet om de videregående uddannelser hedder det således, at uddannelserne skal sikre almene, specifikke og personlige kvalifikationer: Tankekraft, drømmekraft, dømmekraft og handlekraft! De studerende skal kunne forstå deres position som deltagere i ”universelle værdifællesskaber” og det ”dynamisk[e] samfund uden holdepunkter”, som rapportens forfattere så komme (ibid.: 45). Globaliseringen og den teknologiske udvikling har således, ifølge redegørelsen, fjernet bindingen til tid og sted og medført ”skiftende og komplekse kvalifikationskrav.” Individene skal kunne overføre og tilpasse både faglige og almene kvalifikationer til forskellige arbejdsmæssige og sociale sammenhænge, hedder det. Målene for uddannelserne er, fremgår det, ikke nødvendigvis klare længere, der må i stedet fokuseres på medejerskab og ansvarsbevidsthed hos de studerende i planlægningen af deres egne uddannelsesprojekter som en art personligt tilpassede videnspakker. På baggrund af dette stilles der igen krav om både fleksibilitet og relevans til universiteterne. Uddannelserne skal opdeles i moduler, der kan opgøres i ECTS, hvilket er første gang Bologna-processen er direkte synlig i de gennemgåede rapporter, og uddannelserne skal skræddersys til hele forløb efter personlige behov og værdier. Hvad der berettiger universiteternes eksistens er deres

evne til at udnytte de studerendes resurser og frisætte deres entusiasme, hvorfor der er ifølge redegørelsen er brug for differentierede prøve og studieformer, fleksible meritregler, et aktivt og dynamisk studiemiljø, øget vejledning, og fokus på flydende overgange mellem gymnasium, universitet og arbejdsmarked.

Uddannelsesredegørelsen kan på mange måder læses som et opgør med den klassiske faglighed, i det der nu ikke længere er en fastlagt relevans af den enkelte uddannelse i sig selv. Relevansen skabes i stedet i et samspil mellem den studerende og det arbejdsmarked, der forudsættes at være den studerendes mål med uddannelsen. Dette betyder imidlertid også, at ansvaret for at sammensætte uddannelsen nu er hos den studerende, der forventer at løfte dette ansvar i sit informerede valg af studium. Der forudsættes således i uddannelsespolitikken et selvstyrendes individ, der er i stand til at vælge det gode både for sig selv og samfundsøkonomien. At man alligevel i uddannelsespolitikken søger at styre de studerende mod naturvidenskab, ingeniøruddannelser og erhvervsorienterede forløb, må ses som et slags indbygget korrektiv til denne ”fornuftige” studerende-figur, idet de studerende op igennem 1990erne i høj grad benyttede deres studievalg til at søge mod humanistiske og kreative uddannelser.

Globalisering og livslang læring: den forsvindende grænse mellem læring og arbejdsliv

Presset på universiteterne for at byde indflydelse fra erhvervslivet ind i deres styresystemer fortsatte ind i det nye årtusinde, hvor regeringsmagten skiftede til Venstre og Konservative. Med Helge Sander som videnskabsminister blev universiteternes styreform ændret, således at det højeste styrelsesorgan blev en bestyrelse med et flertal af eksterne medlemmer, der bl.a. kom fra erhvervslivets top. I sig selv sikrede dette dog ikke en direkte indflydelse på målsætningen med universiteternes uddannelse eller måden den blev sammensat på. Arbejdet med at argumentere for den glidende overgang mellem universitet og erhvervsliv på politisk

niveau fortsatte således, og universiteternes leverance af kandidater til arbejdsmarkedet stod da også centralt i flere af den nye regerings arbejdsrapporter og særligt i den stort anlagte globaliseringsrapport fra 2006, der byggede på et års udvalgsarbejde med deltagere fra såvel det politiske, det akademiske og det erhvervsmæssige liv. I globaliseringsrapporten er der stadig fokus på at nedbringe de studerendes studietid, men forståelsen af studierne kontekst synes at være ændret en smule, således at globaliseringsparathed nu er inkluderet i de kompetencer studerende ønskes at opbygge. Ligeledes er sikringen af ”god undervisning” kommet i fokus. Dette øgede fokus på undervisning understreges af en fælles udgivelse fra CO-Metal, AC og Dansk Industri (DI et al. 2005), hvori de tre organisationer anbefaler, at kvaliteten i universitetsuddannelserne sikres ved at skabe en mere aktiv evaluering af den.

Studerendes samarbejde med erhvervslivet er også central, ligesom det bliver vigtigt at flere tager en videregående uddannelse. Vejledning bliver et hovedrind for at sikre at de studerende ikke falder fra. Det bliver således beskrevet som vigtigt at studerende kan se fra start til slut og bliver fulgt mod endemålet. Den ”hengivelse” som fordres af den studerende i det klassiske universitetssystem (Plauborg 2003), synes således underordnet de studerendes nytte af uddannelsen. Et vigtigt element i dette nyttefokus er omstillingen af systemet til den omskiftelige globale kontekst. Kurser der ikke længere er relevante for samfundet skal kunne sløjfes enten ved at der ikke længere er det nødvendige optag af studerende eller gennem den tilbagevendende akkreditering, der tilbagevendende skal sikre at de enkelte uddannelser lever op til kravene om samfundsmæssig relevans. Med indførelsen af loven om akkreditering, der fastlagde uddannelsers relevans for arbejdsmarkedet og de færdiguddannedes ansættelsessituation som kriterier for anerkendelse og offentlig finansiering af uddannelser, synes sikringen af fleksibiliteten at have nået sit endemål. Problemet opstår nu blot, når de færdige kandidater alligevel ikke passer til arbejdsmarkedet.

Uddannelse som global positionering

I regeringens globaliseringsrapport fra 2006, "Fremgang, fornyelse og tryghed. Strategi for Danmark i den globale økonomi", præsenteres en vision for Danmarks deltagelse i globaliseringen, der især fokuserer på uddannelsessystemet. Med udgangspunkt i den gennemsnitlige "spildtid" på to et halvt år (Regeringen 2005: 20) i forhold til det mest effektive gennemløb af uddannelsessystemet advares der i rapporten om negative effekter både på størrelsen af arbejdsstyrken og den relative andel af højtuddannede i den. Samtidig påpeges den manglende effektivitet i samfundets "investering" i uddannelserne. Problemet angribes som på den ene side en mangel ved de studerendes valg, og på den anden side en manglende erhvervsretning af de videregående uddannelser, der kunne sikre at alle uddannelser førte til beskæftigelse. Det bliver således formuleret som et mål i globaliseringsrapporten (Regeringen 2006), at alle uddannelser skal have en klar erhvervsretning og at de unge skal påvirkes til at søge imod de naturvidenskabelige og tekniske studier. Et middel i opnåelsen af denne effekt er fokuset på bachelor uddannelserne som afrundede forløb, der "sigter mod beskæftigelse" (ibid.: 67). Det foreslås således at et sådant sigte gøres til betingelse for akkreditering. Dernæst bør dialogen med "aftagerne" systematiseres både i forhold til kvalitet og samfundsrelevans både for at sikre skabelsen af nye uddannelser og udvikling af de allerede eksisterende. Det bliver også foreslået at uddannelsernes eksamensbeviser skal udstyres med et katalog over kandidaternes kompetencer. Et andet initiativ, der foreslås, er udviklingen af særlige eliteforløb for højt kvalificerede kandidater i fællesskab med private virksomheder (ibid.: 69). Drivkraften i disse forslag er ideen om at rekruttering af højtuddannet arbejdskraft er virksomhedernes vigtigste kilde til viden og en forudsætning for både forskning og udvikling i virksomhederne. Det bliver derfor et primært mål at øge antallet af højtuddannede indenfor virksomhedsrelevante felter, ligesom universiteterne skal udbyde mere efteruddannelse rettet mod de allerede højtuddannede. Ligeledes skal der uddannes flere med viden om de lande og regioner, der i dag opfattes som vækstmarkeder.

Livslang opkvalificering i den fleksible økonomi

Undervisningsministeriets tilgang til globaliseringsrapporten kan bl.a. studeres i deres udgivelse fra 2007 om Life Long Learning, ”Danmarks strategi for livslang læring. Uddannelse og livslang opkvalificering for alle”, hvor visionen om den lærende borger for alvor formuleres. Særligt begrebet ”realkompetence” kommer i spil som konstituerende for et nyt uddannelsessystem, der har fokus på tilskrivningen af kompetence til den enkelte frem for indførelse i forskellige fagretninger. Realkompetence henviser til et nyt ønske om at indføre meritering i uddannelsessystemet af erfaring fra arbejdsliv og anden ikke-uddannelsesmæssig aktivitet, så som frivilligt arbejde. Som undervisningsminister Bertel Haarder formulerer det i indledningen til rapporten skal ”livslang læring [] fremmes i alle de mange sammenhænge, hvor mennesker lærer nyt og tilegner sig brugbare kompetencer” (ibid.: 1). Dette sker for at fremme en livslang læring i verdensklasse og et ”dansk kompetenceløft.” 16 år efter Haarders ”Redegørelse” slås der i rapporten til lyd for ”mere erhvervsrettede videregående uddannelser ... som matcher arbejdsmarkedets behov.” (ibid.: 16) Det skal således sikres at ”alle videregående uddannelser har et indhold, som svarer til samfundets behov,” ligesom kvaliteten også tænkes sikret gennem universel akkreditering. Vejledning skal styrke ”brobygning” mellem niveauer, ligesom det ifølge rapporten er regeringens mål, at unge skal træffe deres uddannelsesvalg på et kvalificeret grundlag, der ”stemmer overens” med ønsker, evner og samfundets behov (ibid.: 23). Det overordnede fokus er på skabelsen af et overskueligt uddannelsessystem, der bidrager til ”målrettet uddannelse,” ”livslang opkvalificering,” og effektiv brug af offentlige midler. Samtidig skal samspillet mellem erhvervsliv og uddannelsesinstitutioner endnu engang styrkes, og alt sammen fordi ”en velkvalificeret arbejdsstyrke er afgørende for at sikre konkurrenceevne og velfærd” (ibid.: 5) i en ”globaliseret videnøkonomi” (ibid.: 11) Uddannelsessystemet ses således som en ”grundpille” i forhold til ”stærk konkurrenceevne”, det ”fleksible arbejdsmarked” og endelig ”den enkeltes personlige muligheder for at aktivt deltage i

samfundet og på arbejdsmarkedet” (ibid.) Denne sidste bemærkning kan synes overraskende, men det må huskes, at uddannelsessystemets øvrige formål aldrig er forsvundet, men blot trængt i baggrunden og kombineret på nye måder. Det skal derfor også bemærkes, at ”samfundet” nu som noget naturligt har følge af ”arbejdsmarkedet.”

Det rationelle uddannelsesmarked og den ansættelsesduelige borger

Det uddannelsessystem som tegner sig i de ovenfor refererede rapporter udgivet i perioden 1991 til 2007 har en række fælles karakteristika, der imidlertid bliver udtrykt forskelligt i de forskellige rapporter, alt efter deres tilblivelsestidspunkt, personerne bag dem, og de konkrete forhold, de søgte at forholde sig til. Samtidig forholder de sig til nogle forestillede grundforhold. Det første grundforhold er ideen om at konteksten, hvori de danske virksomheder befinder sig er ændret radikalt siden i hvert fald 1990, og at medarbejderne og deres viden og kompetencer er blevet et essentielt konkurrenceparameter. Det andet grundforhold er at både de danske unge og deres allerede uddannede voksne landsmænd har en interesse i at forholde sig til denne kontekst og uddanne sig for at styrke virksomhederne på dette parameter. Visionen om uddannelsessystemet, der skal sikre de studerendes forvandling til attraktiv arbejdskraft, tager udgangspunkt i disse grundforestillinger, og kan herefter siges at være bygget omkring særligt fem visioner eller karakteristika. Visionen om det gnidningsløse, visionen om det transparente, visionen om det fornuftige, visionen om det fleksible og visionen om det tilpasningsparate. Den første vision handler om umærkelig passage mellem systemer, så som passagen mellem uddannelse og arbejde eller mellem en uddannelsesinstitution og en anden. Den anden vision handler om gennemskuelighed i uddannelsessystemet så vel som i arbejdsmarkedet. Det drejer sig om muligheden for at vide, hvad virksomhederne behøver, muligheden af at vide præcis hvad en uddannelse går ud på og for at kunne kende kvaliteten af dens elementer, således at man kan tage foretagne rationelle informerede valg, der kan

optimere systemets effektivitet. Den tredje vision drejer sig om fornuft og særligt det at investere fornuftigt. Det drejer sig om, at den studerende med den korrekte viden om uddannelser og arbejdsmarked såvel som om egne evner, vælger den uddannelse, der hurtigst bringer ham eller hende til sit mål. Men det drejer sig også om det fornuftige arbejdsmarked, hvor virksomhederne altid vælger dem, der er bedst kvalificerede til at arbejde for dem. Den næste vision handler om fleksible uddannelser såvel som fleksible virksomheder og endda det fleksible arbejdsmarked. Den drejer sig om systemernes evne til at omstille sig, og til at konfigureres på forskellige måder. For virksomhederne drejer det sig om en evne til hurtigt at omstille sig på markedets muligheder og i uddannelsessystemet drejer det sig både om uddannelsernes evne til at lade sig kombinere på forskellige måder og evnen til at skifter retning midt i et uddannelsesforløb, men det drejer sig også om systemets evne til at nedlægge og oprette uddannelser efterhånden som behovet skifter. Endelig løber visionen om det tilpasningsparate gennem dette. Det er visionen om en opmærksomhed på andre systemers behov og bevægelser, og den skal være til stede overalt i systemet og ikke mindst internaliseret hos den studerende, der gennemløber det. I uddannelsessystemet betyder det en vilje til at underlægge sig udefrakommende behov i stedet for indre logikker, og hos den studerende er det viljen til at gøre sig ansættelsesduelig.

Just-in-time learning

Med introduktionen af realkompetencebegrebet og understregningen af uddannelsessystemets og universiteternes indlejring i systemet for livslang opkvalificering forenes temaerne fra de tidligere rapporter i en fælles vision. Samtidig udtrykkes gennem specificeringen af den nødvendige samfundsrelevans for alle uddannelser den diskursive forrykkelse af den studerendes aktiviteter fra at være underlagt en uddannelses interne bedømmelsessystem i forhold til opnåelsen af en grad hen imod at give mening i forhold til en aflæsning af behov på arbejdsmarkedet. Den studerende må betragtes som værende i et positioneringsforløb i forhold til

arbejdsmarkedet, der ikke ender med den sidste eksamen, men tværtimod tænkes at fortsætte (arbejds-)livet igennem. Uddannelse er blevet et centralt element både for sikringen af samfundets konkurrenceevne, det fleksible arbejdsmarked og til sikringen af den enkeltes muligheder i samfundet og primært på arbejdsmarkedet. Denne udvikling spejles ifølge Lawn (2002) på europæisk plan, hvor uddannelsernes fokus ændrer sig på niveauet for højere uddannelse og livslang læring eller videreuddannelse. Uddannelse ses i flow-termer som f.eks. ”just-in-time learning”, og det synspunkt at arbejdspladsen og uddannelsen ikke skal ses som adskilte fænomener vinder frem. Nationalistiske agendaer for uddannelse anses omvendt som uaktuelle og unødvendige i en økonomisk henseende. Den dannelsesmæssige side af uddannelsessystemet, som den ofte er blevet betragtet i en nationalstatslig sammenhæng kan altså erklæres for irrelevant. Det eneste fokus, der synes at afløse dannelsen er foreløbigt ansættelsesdueligheden i en fleksibel økonomi. På europæisk niveau er uddannelse fortsat underordnet andre policyområder, som beskæftigelse, og ved Lissabon-processen ses det, at motivet er at skabe en dynamisk europæisk økonomi (ibid.: 3). Markedet er den dominerende diskurs om EU (ibid.: 20). Viden og kompetence og et individ i gang med livslang læring er det europæiske projekt (ibid.: 24). Den klassiske ide om frembringelsen af den fælles europæiske kultur er, påpeger Lawn, blevet udskiftet med skabelsen af det europæiske samarbejds- og forretningsnetværk. Identiteten for borgeren er på denne måde ikke længere knyttet til medlemskabet i en kollektiv identitet, men i stedet til fremvisningen af forskellige kompetencer og evner, der kan bruges i den globaliserede økonomi. Spejlet i denne beskrivelse, må den forestillede danske universitetsstuderende forstås i sammenhæng med fremvæksten af en ny slags national identitet, der er fokuseret på bidraget til den nationale økonomi, og ikke betegner en ret til gratis glæder som medlem af en bestemt nationalitet. Uddannelse ændres således fra at være et middel til at fremme den nationale identitet og det nationale medborgerskab eller for den sags skyld en bestemt faglighed eller fagligt kollektiv. Uddannelsen bliver et middel til frembringelsen af den entreprenante borger, der bidrager til økonomien. Det vil sige, at fællesskabets mening i dag er udskiftet med markedets effektivitet (ibid.: 30).

Den genstridige virkelighed: forhindringer i markedets flow

Denne diskursive formulering af fremtidens medarbejder, og forsøgene på at frembringe et uddannelsessystem, der kan producere denne figur, er blevet kritiseret i flere sammenhænge. Flere engelske undersøgelser forholder sig således kritisk til det reelle indhold af figuren. Et centralt argument er den manglende forbindelse mellem ansættelsesduelighed og ansættelse (Moreau et al 2006, Tomlinson 2007). Frygten er derfor, at fokuset på ansættelsesduelighed lægger ansvaret for fremtidig ansættelse over på den studerendes skuldre allerede under uddannelsen, samtidig med at den studerende alligevel ikke kan regne med at nyde den lovede effekt senere hen. Et relateret argument bygger på undersøgelser af kravene til nyansattes kompetencer. Hovedparten af jobs kræver, viser det sig nemlig, slet ikke træning på højt niveau (Brown et al 2003: 109). På trods af dette er fokuset på at få en universitetsgrad stigende, hvilket i sig selv har ledt til en større konkurrence blandt de nyuddannede, for hvem en universitetsgrad ikke længere garanterer et fremtidigt job. At have en uddannelse er nu blot en fordel, men ikke nok alene. Tendensen er i stedet at de studerende konstant må udvikle og administrere deres profiler, så de fremstår og bliver mest konkurrencedygtige på arbejdsmarkedet (Tomlinson 2007, cf. Martin 1997). Studerende udvikler således stærkt individualiserede narrativer om deres karrierer, og selve uddannelsesforløbene beskrives i stigende grad som elementer i en karriere, snarere end adskilt fra karrieren (Tomlinson 2007: 289-291). Giddens teori om den reflektive identitet svarer på denne måde fint med disse ny projekt-selv, som de studerende ventes at have. "Økonomien" har brug for individer, der kan forholde sig til hurtig forandring, og der kræves en proaktiv holdning, inklusive en form for administration af deres ansættelsesduelighed som livsprojekt.

Begrebet om ansættelsesduelighed overser imidlertid på denne måde den studerendes subjektive position og alle dens betingetheder, til fordel billedet af den studerende som den rationelle investor i uddannelse, der kan regne med at få sin investering

belønnet på det frie og fornuftige marked. Hvis ansættelsesduelighed derimod opfattes som en slags identifikation, som de studerende kan udvikle i mere eller mindre grad, og mere eller mindre stringent, bliver det muligt at nuancere forståelsen af de unge studerendes situation. Som Tomlinson har vist opleves uddannelse og den efterfølgende jobsøgning i ofte af de studerende som en positioneringskamp, hvor det konstant gælder om at give ekstra værdi til deres oplevelser og profiler for at kunne positionere sig bedre i konkurrence med ligestillede på arbejdsmarkedet (ibid.: 291). De pakker således deres kvaliteter med vægt på selling points. Deres resultater i uddannelsessystemet er ikke længere det, der udgør deres "kandidathed," i det det snarere er den personlige udlægning af deres "erfaring" i uddannelsessystemet, der tæller. Graden og måden med hvilken de studerende relaterer til disse krav varierer, og nogen står helt af ræset, eller vælger at engagere sig på et bestemt niveau. Ligeledes er der forskel i mulighederne de studerende har for at spille spillet, bl.a. i forhold til køn, klasse og etniske tilhørsforhold (Moreau et al. 2006, Tomlinson 2007, Brown et al. 2003).

Fra kvalifikationer til netværk

Også i Danmark kunne en række initiativer siges at pege i retning af dette manglende grundlag for indfrielse af visionerne i uddannelsespolitikken, om end med et noget andet fortegn. På Københavns Universitet er man således i øjeblikket i gang med at opstarte et såkaldt mentor-system, hvor tidligere studerende fra Københavns Universitet skal hjælpe studerende med at knytte bånd til deres fremtidige arbejdsmarked og vejlede dem i deres vej gennem studierne, således at de kan komme let videre over i ansættelse. På samme måde er jobmesser et mere og mere udbredt fænomen på universiteterne. Universiteterne er i øjeblikket under pres for både at bringe de studerende hurtigere i gennem deres uddannelser og sikre, at der er afsætning for de studerende på arbejdsmarkedet. Akkrediteringen af uddannelser tager således bl.a. udgangspunkt i, om der er et påviseligt behov for uddannelserne på

arbejdsmarkedet, og i forhold til uddannelsernes økonomiske rammer, ventes de studerendes gennemførelstider at blive knyttet stadigt tættere til universiteternes indtægter. At universiteterne går til opgaven ved bl.a. at kompensere for studerendes manglende viden om og netværk på arbejdsmarkedet må ses som en videreførelse af forsøget på at gøre overgangene mellem uddannelse og arbejde gnidningsløse og samarbejdet mellem uddannelsesinstitutioner og private virksomheder tættere. På den anden side modsiger det forestillingen om, at arbejdsmarkedet fungerer transparent og fornuftigt, og i særdeleshed at alene kvalifikationer belønnes. Netværk er på vej til at blive det mest centrale aktiv for de studerende, og universiteterne forsøger derfor, at skaffe det netværk, de studerende ikke har, for at lette deres vej til arbejdsmarkedet, hvor de åbenbart ikke er sikret succes ved den blotte fremvisning af deres eksamen.

De engelske erfaringer og de nye netværksorienterede aktiviteter på universiteterne peger i retning af det man kunne kalde de udgrænsede fænomener i den kompetenceorienterede uddannelsespolitik på universitetsområdet. Ligesom de førnævnte fem visioner for området er en række forhold stort set fraværende i de dokumenter, der er blevet gennemgået her. For det første er alternative ideer om, hvilket formål højere uddannelse tjener i stigende grad fraværende i dokumenterne, således at forhold som forberedelse til demokratisk deltagelse, uddannelse som demokratisk rettighed, og uddannelse af en kritisk offentlighed, måske stadig har betydning, men ikke er en del af visionen for den fremtidige udvikling. Ligeledes er faglighed som internt definerede standarder i de enkelte studieretninger også så godt som fraværende i dokumenter, der nævner kvalitet i uddannelserne som et fænomen, der skal sikres gennem øget brug af ekstern evaluering og gennem ekstern indflydelse på kvalitetskriterierne. Faglighed vægtlægges stadig som en ønsket kvalitet ved de studerende, men den er taget for givet, og diskuteres ikke som et problem, hvortil der er behov for en visionær løsning. Endelig kan man spørge om den aktivt vælgende studerende som figur kan generaliseres til at beskrive alle unge uddannelsessøgende. Som vi har set viser nogle undersøgelser, at unge involverer sig og deltager i spillet om ansættelsesduelighed på forskelligt niveau, og derfor ikke kan forudsættes at

benytte sig af uddannelsessystemet efter de principper, der forventes i den beskrevne politik.

Konklusion

Med introduktionen af realkompetencebegrebet omskabes i Undervisningsministeriets optik potentielt hele livet til en form for opkvalificeringsproces. Alle elementer af livet, også medtalt det der foregår uden for både uddannelses og arbejdssammenhæng, skal kunne meriteres og benyttes i den individuelle kamp for kompetencer, der ultimativt skal føre til et generelt dansk kompetenceløft og en bedre sikring af både velfærd og konkurrenceevne. Hele uddannelsessystemet tænkes at underlægge sig denne logik og åbne op for meriteringen af realkompetencer, og det er da også en naturlig forlængelse af den vision for undervisningssystemet, der er blevet optegnet i dokumenter og lovgivning siden begyndelsen af 1990'erne. Allerede i 1991 redegjorde Bertel Haarder for sin vision om et åbent marked for videregående uddannelse, hvorigennem den enkelte kunne tilrettelægge sit uddannelsesforløb i forhold til egne valg og præferencer. På dette tidspunkt redegjorde han også for ideen om, at de højere uddannelser skulle omstilles til at styrke de såkaldt ”udlandskonkurrerende” erhverv. Som det er fremgået er dette projekt blevet udviklet op igennem 1990'erne og ind i det nye årtusinde, således at det i dag er blevet en dominerende vision for både universiteternes uddannelser og deres rolle i uddannelsessystemet generelt. Gennem vejledning og transparens med nøjagtige og konkrete oversigter over kompetencetilskrivningen fra forskellige uddannelseselementer, ventes de studerende i dag at investere deres tid i tilrettelæggelsen af det uddannelsesprogram, der bedst muligt vil lede til den ansættelse de ønsker efter uddannelsen. Hvor uddannelser tidligere blev beskrevet som rettede mod bestemte karriereforløb og brancher, beskrives de i dag som rettede mod bestemte metoder og problemstillinger, der kan findes i en diversitet af brancher. De studerendes egen drivkraft og præference ventes altså benyttet, når de forlader uddannelsesinstitutioner for at søge ind i arbejdslivet, og

deres videre kombination af arbejdserfaring opfattes da også i stigende grad som en del af den kvalifikationsopkvalificering som resten af livet ventes at gå med.

Betyder dette, at ideen om uddannelse som selvdannelse eller refleksionsrum nu er fraværende i de højere danske uddannelser? Det gør det ikke, men det er ikke en del af den vision for uddannelserne, der optegnes fra politisk og ministerielt hold. Igennem 1990'erne er universitetsuddannelse, mellemlange uddannelser og ungdomsuddannelser blevet italesat som investering både på det personlige og det samfundsmæssige niveau. En vigtig følge af denne italesættelse har været fokuset på transparens og forståelighed i uddannelsernes målsætninger både når det gælder hele programmer og deres enkelte elementer. Tanken er at den velinformerede studerende kan træffe et valg, der er fornuftigt i forhold til både egne præferencer og til arbejdsmarkedets behov. Planlægningen af uddannelsernes udbud gøres således i stigende grad afhængige af de studerendes valg. Taxametersystemets indførelse på universiteterne i 1994 kan ses i denne sammenhæng. Samtidig bliver uddannelsernes kvalitet beskrevet på ny måder. Aftagerne af uddannelse, defineret som arbejdsmarked og studerende, bliver i stigende grad centrale for vurderingen af, hvad der er kvalitet. Det bliver således et mål at erhvervslivets aktører inkluderes i vurderingen af forskellige uddannelser og deres elementer. Med Akkrediteringsrådets oprettelse er ”relevans” for samfundet ydermere gjort til en nødvendighed for godkendelse. De studerende ventes til gengæld at vælge kurser af dårlig kvalitet eller med manglende relevans fra. En klar beskrivelse af den forventede tilskrivning af kvalifikationer ved hvert uddannelseselement skal sørge for at dette valg kan foregå på et fornuftigt grundlag. Den faglige bedømmelse af kvalitet forsvinder omvendt ikke nødvendigvis ud af uddannelserne i denne vision, den forudsættes snarere at eksistere uafhængigt af tiltagene, men garanteret af professionel stolthed og censorsystemet.

De studerende på universitetsuddannelserne forventes i den vision for uddannelsessystemet, der udvikledes fra 1991 og frem at være i færd med at opbygge en række kvalifikationer og kompetencer, de senere kan benytte på arbejdsmarkedet.

Gennem vejledning og transparens i systemet, samt en skarpere definition af uddannelsernes indhold og målsætning ventes de at kunne træffe fornuftige valg om deres uddannelse, således at de senere kan benytte deres tilegnede kvalifikationer på arbejdsmarkedet. Overgangen fra uddannelse til arbejdsmarked forventes ydermere at blive smidiggjort gennem et øget fokus på at justere universiteternes udbud til erhvervslivets behov, og ved i stigende grad at integrere arbejdet i virksomhederne med forskellige elementer af universitetsuddannelserne gennem praktikforløb eller brug af cases fra virksomheder i eksamensopgaver. Der forestilles altså et system, hvor den studerende tilrettelægger sit uddannelsesforløb, således at det har værdi på markedet for arbejde, hvorefter den studerende uhindret kan glide ind i en ansættelse, når universitetet forlades. I denne ansættelse forventes den studerende ydermere at fortsætte opbygningen af sin egen markedsværdi igennem efteruddannelse og anerkendelse af de ”realkompetencer,” der skabes i ansættelsen.

Universitetsuddannelse kan på baggrund af denne læsning af politikudviklingen særligt i Undervisningsministeriet ses som et element i hvad man kunne kalde den grænseløse kvalifikationsopbygning, som de studerende ventes at indgå i ikke bare som studerende, men videre som aktører på arbejdsmarkedet. Hver aktivitet, såvel i uddannelsessystemet som i det efterfølgende arbejdsliv eller i fritidslivet kan således ses som en del af den konstante positionering på arbejdsmarkedet. En positionering, der har til formål at sikre den enkelte velfærd og velstand, men også at sikre et generelt dansk kvalifikationsløft til gavn for konkurrenceevnen.

Litteratur

Brown, Phillip, Anthony Hesketh & Sara Williams (2003) "Employability in a Knowledge-driven Economy", in *Journal of Education and Work*, Vol. 16, No. 2, June 2003.

DI (1997) *Videnssamfundet – udfordringer for industrien og uddannelsessystemet*, København: Dansk Industri.

DI, CO & AC (2005) *Fra viden til vækst og beskæftigelse – hvad skal der til?*, København: Dansk Industri, Central Organisation af Industriansatte i Danmark og Akademikernes Centralorganisation.

Finansministeriet (1997) "Danmark som foregangsland. Uddannelse - omkostninger og resultater.", København: Finansministeriet.

Haarder, Bertel (1991) "Redegørelse af 23/10 91 om åbent marked for videregående uddannelser", *Folketingstidende 1991-1992 s. 782-800*.

Lawn, Martin (2002) "Borderless Education" in Nóvoa, António and Martin Lawn eds. *Fabricating Europe. The Formation of an Education Space.*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers

Martin, Emily (1997) "Managing Americans: Policy and Changes in the Meanings of Work and the Self" In *Anthropology of Policy: Critical Perspectives on Governance and Power*, Chris Shore and Susan Wright, eds. London: Routledge.

Moreau, Marie-Pierre & Carole Leathwood (2006) "Graduates' employment and the discourse of employability: a critical analysis", *Journal of Education and Work*, Vol 19, No. 4, September 2006.

Plauborg, Hans (2003) "At studere kræver hengivelse", i *information&debat*, Aarhus Universitet 1. september 2003.

Regeringen (2006) *Fremgang, fornyelse og tryghed. Strategi for Danmark i den globale økonomi.*, København: Statsministeriet.

Regeringen (2005) *Danmark og Globaliseringen. Debatpjese om globaliseringens udfordringer for Danmark.* København: Statsministeriet.

Rektorkollegiet (2003) *Danske universitetsuddannelser til fremtidens arbejdsmarked. Rektorkollegiets arbejdsgruppe om uddannelsernes orientering mod erhvervs muligheder*, København: Rektorkollegiet.

Tomlinson, Michael (2007) "Graduate employability and student attitudes and orientations to the labour market", *Journal of Education and Work*, Vol. 20 no. 4, September 2007.

Undervisningsministeriet (1994) "Universiteter i vækst", København: Undervisningsministeriet.

Undervisningsministeriet (1997) *Erhvervsliv og uddannelsesinstitutioner: En rapport om samspillet mellem erhvervslivet og de videregående uddannelsesinstitutioner*, København: Undervisningsministeriet.

Undervisningsministeriet (1997b) *National kompetenceudvikling: Erhvervsudvikling gennem kvalifikationsudvikling*, København: Undervisningsministeriets Forlag.

Undervisningsministeriet (1997c) *Det repræsentative demokrati i uddannelsessystemet*

- *Undervisningsministerens redegørelse til Folketinget*, København:

Undervisningsministeriet.

Undervisningsministeriet (1999) *Uddannelsesredegørelse 1999*, København:

Undervisningsministeriet.

Undervisningsministeriet (2007) *Danmarks strategi for livslang læring. Uddannelse og livslang opkvalificering for alle. (Redegørelse til EU-Kommissionen. April 2007)*, København: Undervisningsministeriet

